

”FRA DE DØDES GÅRD TIL DE LEVENDES HAVE”

Tekst og illustration:
Anne Galmar, ag@vegalandskab.dk og Anne Dorthe Vestergaard, adv@vegalandskab.dk
VEGA landskab

Kirkegården før år 1800: Træer, græs og tue-grave dominerede datidens kirkegårde, der også blev brugt som festligt samlingssted for sognets beboere. J. Sonne: Da soldaten kom hjem. Ca. 1840, foto fra aros.dk

Evidensbaseret design som inspiration til fornyelse af kirkegården.

”Jeg synes jeg ligesom træder ud af mig selv og skal være en anden, når jeg går derind”. Ordene kommer fra Thilde på 12 år, da hun fortæller om hvordan det er at besøge farmors gravsted. ”Det er som om jeg skal sørge når jeg er der, og det tror jeg slet ikke farmor ville have ønsket, hun ville have ønsket at vi skulle tænke på alt det dejlige vi lavede sammen”.

Sognets bedst beliggende og mest velholdte plet

Kirkegårdene i Danmark ligger ofte på det smukkeste sted i landskabet eller på den bedste plads i byen, som et fæl-

les haverum, uden trafik og med gode forhold for gående. Med et årligt driftsbudget på ca. 1,5 mia. kr, er kirkegården også i mange lokalsamfund den mest velholdte plet i sognet. Det er derfor relevant at spørge hvem kirkegårdene er til (glæde) for, og hvorfor de ser ud som de gør. Når Thilde ikke føler at kirkegården er et sted for hende og for hendes minder om farmor, så er der måske også mange andre der oplever kirkegården som et fremmed sted, der ikke kan rumme deres minder.

Når vi i nærværende artikel udtaler os i generelle vendinger om kirkegården, så taler vi om de mange eksempler der findes på helt traditionelle kirkegårde hvor gruset, hækkene og de tomme felter er fremtrædende.

Den klassiske kirkegård, eksempel. Kirkegården ligger smukt i landskabet med udsigt til landskabet omkring, men inde på kirkegården står tiden helt stille. Der er mange tomme gravsteder og der er meget perlegrus og ensartede hække. Der er ikke megen synlig årstidsvariation i beplantningen inde på kirkegården. Foto tv: Birgitte Grell.

Vi kender heldigvis de mange fine, men procentuelt få, eksempler på kirkegårde hvor dygtige gartnere og gravere har inviteret både sommerblomster og stauder indenfor, eller har plantet små lunde af paradisæbletræer på tomme gravsteder, og som derigennem har skabt steder som ikke kun er til sorg, men også er rammen omkring minder om gode stunder. Gode eksempler som vi glæder os over at vi har lært at kende, fordi disse eksempler også sætter fokus på hvor meget arbejdsglæden i det daglige kan øges, når kræfterne bruges på at få noget smukt og sanseligt til at vokse frem.

Evidensbaseret design og reducere af stress

På VEGA landskab har vi i de seneste år arbejdet med at skabe grønne rammer til sårbare mennesker, fx forældre med langtidsindlagte syge børn, psykiatriske patienter og deres pårørende eller ældre mennesker der har brug for pleje.

For at skabe de bedst mulige rammer til disse grupper, arbejder vi med såkaldt ”evidensbaseret design”, dvs. principper for design, hvis virkning er efterprøvet, forsket i og dokumenteret, bl.a. af forskeren Ulrika Stigsdottor på Københavns Universitet. Der er forsket i hvordan de rette grønne omgivelser kan gøre at opererede patienter hurtigere kan blive raske, hvordan stress kan reduceres og hvordan de grønne omgivelser positivt kan påvirke den menneskelige psyke. Det er gode nyheder, men i virkeligheden ikke mere end de fleste haveejere vil kunne nikke

genkendende til. Det nye er, at det ikke er ligegyldigt hvordan det grønne er udformet, - det er ikke alt grønt der virker lige godt på alle sindstilstande!

En stor del af forskningen i grønne omgivelser har fokus på hvilke landskabstyper der kan reducere stress. Mennesker i sorg og mennesker med stress deler en række symptomer som nedtrykthed, depression, angst og koncentrationsproblemer. Derfor virker det for os meget relevant at bruge vores viden om evidensbaseret design til at stille spørgsmål ved den typiske indretning af kirkegården, fordi vi forudsætter at principper fra ”helende haver” og andre typer af stressreducerende landskaber derfor også kan bruges til at skabe gode og velgørende rammer omkring sorg og minder.

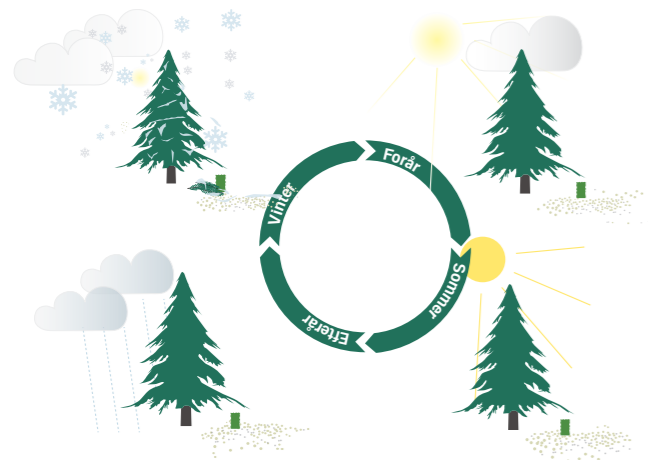
Når man taler om hvad der er med til at gøre et uderum ”stressreducerende” er der tre karaktertræk, der er særligt vigtige:

Artsrigdom: Mange forskellige plantetyper, der bl.a. tiltrækker dyreliv, årstidsvariation, blomstring og frugt-sætning.

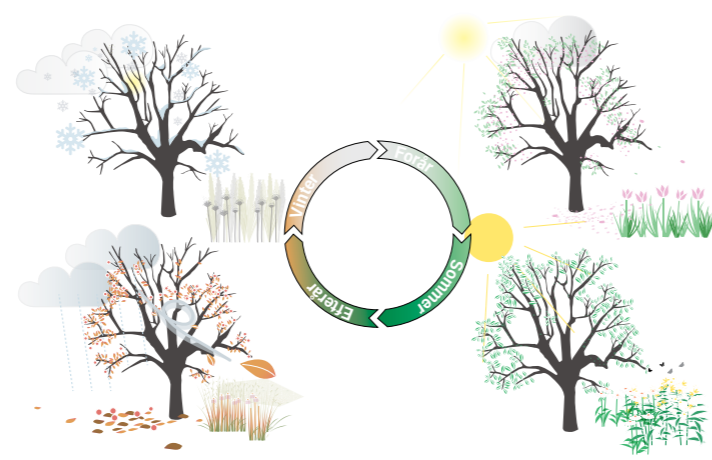
Vildt (voksende): Naturpræg, livskraftigt og frit voksende vegetation, utilgængeligt, ingen tegn på by, stilhed

Trygt: Robust, afskærmet, sikkert, afslappede opholdsmuligheder, mulighed for lege og bevægelse, tillokkende for børn og voksne.

Enkelte af elementerne i ”trygt” findes allerede, i og med

Tiden sat i stå: Kirkegårdens beplantning er ofte præget af få arter og af arter med meget lidt variation henover året. Det kan derfor føles som om at tiden står stille på kirkegården, når den ser ens ud uanset årstid.

Tiden går: Årstidernes skiftet tegner det klassiske danske landskab, fra forårets tidlige løg-planter, til sommerens blomster over efterårets frugter og intense farver og vinterens mørke stammer og tørre frøstande.

kirkegården er afskærmet fra trafik, og dermed opleves som sikker inden for muren eller stendiget. Men derudover er det påfaldende hvor lidt af disse landskabstyper, der findes på de danske kirkegårde. En klassisk stedsegrøn kirkegård har kun få arter med blomstring, ingen frugtsætning, og dermed nærmest ingen variation henover året. Her findes ingen fritvoksende vegetation eller afslappede opholdsmuligheder, og der er kun meget sjældent mulighed for leg. Og måske er det netop derfor at Thilde på 12 år, slet ikke føler at der er plads til hende og hendes minder om farmor, når hun er på besøg ved farmors gravsted. Sat på spidsen ser vi at det snarere er de tre karaktertræks modsætninger vi finder på de typiske kirkegårde i dag: En stedsegrøn monokultur med en striks orden, og en tæmnet og beskåret vegetation!

Historisk udvikling

Med de kritiske spørgsmål som vi stiller til kirkegårdens udformning og indretning, er det nærliggende for os at undersøge hvorfor kirkegårdene ser ud som de gør, hvorfor de optræder så utroligt ens, og hvorfor der generelt i befolkningen er en konsensus om hvad vi taler om, når vi siger at noget er "kirkegårdsagtig"?

Vi finder svar to steder: I vores historiske research og i vores granskning af den gældende lovgivning.

Historisk set skal vi ikke langt tilbage, før kirkegården havde et helt andet liv og udtryk. Indtil starten af 1800-tallet blev sognets rigeste begravet under gulvet inde i kirken, mens alle andre blev begravet på kirkegården i

"tuegrave": Små græsklædte forhøjninger, som med tiden gled i et med græsset omkring. Samtidig var kirkegården en levende del af landsbyens og sognets liv, og blev både brugt som festplads og afgræsset af kvæget. Efter kongelig forordning i 1805 blev begravelse inde i kirken forbudt, og i løbet af 1800-tallet blev alle begravelse og grave rykket ud på kirkegården. Gitre, monumenter og andre statussymboler begyndte dermed at blive brugt på kirkegården på de rigeste gravsteder, side om side med de enkle tuegrave. Sammen skabte tuerne og gitrene et meget varieret og livligt billede.

I starten af 1900-tallet opstod ideen om at kirkegårdene dels skulle fremstå mere velordnede, "harmoniseres", dels være demokratiske, så alle skulle i princippet begraves indenfor de samme rammer, på samme matrikelstørrelse og med samme afgrænsning. Derfor kan der i 1900-tallets første halvdel ses en radikal omlægning af næsten alle landets kirkegårde, som bliver omorganiseret efter centralt direktiv, og det er i virkeligheden her, for kun små 100 år siden at den "klassiske" kirkegårdsudformning, som vi kender i dag, er grundlagt.

Gældende lovgivning

Den gældende lovgivning er også med til at sætte rammerne for kirkegårdens nuværende (typiske) udformning: På **lovgivningsniveau** beskrives at det enkelte gravsted skal fremstå "værdigt og velvedligeholdt" – en definition der kan skabe ganske forskellige billeder i hovederne på læseren – men samtidig anviser loven også, at der ved manglende vedligehold i stedet kan gruses eller græssås.

Sæt tiden igang. Eksempel fra en gårdrenovering.

Før: Mange ensartede grå fliser og en beplantning med få arter

Efter: Færre fliser og beplantningen er skiftet ud med en beplantning med artsrigdom og årstidsvariation

Lovgivningen bliver dermed også anvisende i forhold til hvilke materialer der anvendes. På **bekendtgørelsesniveau** læser vi, at kun mindre planter er tilladte på det enkelte gravsted, mens træer og større buske ikke må plantes. Så også her ser vi en "designmæssig ensretning", i forhold til at kunne arbejde med rum og beplantning på kirkegården. Vi kan derfor se at både overflader, materialer og størrelsesforhold er fastlagt allerede på lovgivningsniveau: Græs, grus og lav beplantning. Sidste led ser vi i enkelte lokale **kirkegårdsvedtægter**, der for en stor del vedkommende er lavet over Kirkeministeriets skabelon: Her fastlægges gravstedernes størrelse, som små ens matrikler, ligesom hækkenes højde og plejeniveau bestemmes.

Man kan dermed se, at selvom lovgivningen ikke direkte dikterer hvordan kirkegårdene ser ud i dag, så har et helt århundrede med disse regulativer, skabt en konsensus om hvordan en kirkegård 'skal' se ud, og de oprindelige kirkegårdes plads til variation og liv er helt glemt.

Skal de dodes gårde blive de levendes have?

Den aktuelle situation på landets kirkegårde er i dag en spejling af omverdenen, med en generel folkevandring fra land til by, klimaforandringer og forandring af fami-

liestrukturer. I de områder der er præget af fraflytning står mange gravsteder nu tomme, som bare pletter med grus eller græs –inspireret af lovgivningens materialevalg! Klimaforandringerne betyder at de stedsegrønne hække trives dårligere, med milde vintre der lokker de friske skud frem, og sen frost der svider skuddene. Pesticider må ikke bruges på kirkegårdene og stier med perlegrus er en kæmpe udfordring for mange gravere. Flere og flere "individualister" føler sig ikke hjemme i kirkegårdens demokratiske men også konforme ramme med bl.a. dobbelt/ familie-gravsteder og ønsker i stedet at blive strøet som aske i havet, eller at blive begravet på nye "naturgravsteder" udenfor kirkegårdens dige. Tilsammen er det elementer der skaber behov for nytænkning af kirkegårde, men også giver fysisk plads til at der kan introduceres nogle af de elementer fra de 'helende haver' som vi efterlyser på kirkegården. Det er derfor vi spørger - skal de dødes gårde ikke blive de levendes have? Vi kan se at man indenfor gældende lovgivning kan komme rigtig langt med at gentænke vores gravpladser til fx kirkehaver, hvis man tør udfordre sognets egne vedtægter. Vi kan se muligheder for både at skabe mere bæredygtige, mere trygge, mere 'helende' og mere livgivende steder, hvor mennesker kan mødes og finde rum for både mødet med døden, sorg og glæde, og som kan blive et aktiv for hele sognet. ■